

РОЗДІЛ III

Теорія виховання

УДК 378:371.4

Оксана Дурманенко

Виховна робота у вищому навчальному закладі: змістовий аспект

Виховний процес у вищій школі є важливим фактором професійного становлення майбутнього спеціаліста, оскільки трансформує зовнішні виховні впливи у внутрішні, формуючи, відповідно, мотиви, установки, орієнтації особистості. Тому, актуальним є дослідження організації виховної діяльності у ВНЗ, її органічного поєднання з навчальним і науково-дослідницьким процесами та визначення специфіки її реалізації у вищій школі.

Завданням роботи є аналіз змістового аспекту організації виховної роботи серед студентської молоді у вищому навчальному закладі.

Виховна робота у вищій школі є складним, багатограним процесом, у якому взаємодіють на партнерських засадах викладачі і студенти. Ця робота ґрунтується на принципах добровільності, креативності, активності, диференціації.

Важливу роль в організації ефективної виховної роботи у вищій школі відіграють особистість педагога, його професійна майстерність; інтеграція навчальної та позааудиторної роботи студентів; системність, цілеспрямованість і активність самих студентів; особлива роль у виховній роботі належить куратору студентської групи.

Ключові слова: виховання, особистість, виховна робота, мета виховної роботи, виховний процес, вихованість, вищий навчальний заклад.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний етап розвитку українського суспільства вимагає підготовки високопрофесійних, моральних, творчих, інтелігентних випускників вищих навчальних закладів. Ідеться про те, що виховний процес у ВНЗ має постійно трансформувати зовнішні виховні впливи у внутрішні, духовні процеси особистості (її мотиви, установки, орієнтації, ставлення). Отже, виховання у вищій школі повинно мати цілісний характер, органічно поєднуватися з навчальним і науково-дослідницьким процесами, бути творчим, орієнтованим на проблеми, пов'язані зі специфікою освітнього закладу та регіону, в якому він розміщений.

До причин, що визначають актуальність цього дослідження, належить і загальна соціальна ситуація, яка негативно впливає на розвиток сучасної молоді; поява якісно нових вимог з боку суспільства до особистості; розмитість і девальвація системи традиційних цінностей.

Ефективність організації виховного процесу у вищій школі залежить від багатьох чинників: змісту, форм і методів, інтеграції виховання і самовиховання, активності студентів тощо.

Аналіз останніх наукових досліджень цієї проблеми. У педагогіці активно досліджувався процес виховання молоді (Г. Авер'янова, Є. Бондаревська, Н. Болдирев, Б. Вульф, А. Давидюк, С. Дем'янчук, О. Дубасенюк, В. Заслуженюк, Р. Капралова, Н. Кичук, Б. Кобзар, В. Кожокар, О. Кондратюк, Л. Кузнецова, І. Мар'єнко, А. Нікітін, Я. Соколов, Г. Філонов). Так, тенденції розвитку вищої освіти загалом і зокрема її виховні аспекти ставали предметом дослідження Л. Герасіної, О. Глуз-мана, О. Кузя, В. Курила, В. Лугового та ін. Сучасний процес виховання у вищій школі в Україні й за її межами розглядали Т. Дем'янчук, Р. Кнушевицька, Я. Колібабюк, О. Романовський, Н. Селі-вестрова та ін.

Ряд важливих висновків про визначальну роль виховання у формуванні особистості містять дослідження О. Бодальова, В. Зеньковського, О. Ковальова, О. Леонтєва, А. Мудрика, А. Петровського та ін.

Метою нашої статті є аналіз змісту виховної роботи у вищій школі в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сьогодні є повна підстава говорити про численні погляди і підходи до розуміння суті виховання в системі вищої освіти. К. Левківський зазначає, що «виховання студентської молоді, яка через кілька років стане ядром української інтелігенції, потребує особливої уваги. Майбутнє нашого народу залежить від змісту цінностей, що закладаються у світоглядні орієнтири молодих людей, та від того, якою мірою духовність стане основою їх життя» [18, 115].

Аналіз різних наукових джерел свідчить про те, що проблема формування особистості, окреслення основних напрямів виховання не нова й багатоаспектна. Так, ще в IV ст. до н. е. Арістотель писав, що виховання, є найважливішим із усіх засобів, що сприяють збереженню державного ладу [1].

Відомий педагог-гуманіст Я. А. Коменський у своїй «Великій дидактиці» стверджував: «...І так, хай буде встановлено: усім народженим людям безумовно необхідне виховання для того, щоб вони були людьми, а не дикими тваринами, не бездумними звірами, не нерухомими чурбанами». Щоправда, у розширеній назві цієї глави написано: «Щоб стати людиною, треба вчитися» [8]. Це дає змогу тлумачити, за Яном Коменським, термін «виховання» як вплив не тільки на моральність студента, а й на вияв ним активності, будь-яких якостей людини свого часу, що забезпечується усім навчальним процесом.

У психологічному словнику виховання визначається як планомірний і цілеспрямований процес, що впливає на свідомість та поведінку людини з метою формування певних настанов, принципів, ціннісних орієнтацій [15]. У свою чергу, соціолог В. Г. Харчев відзначав, що «у педагогічній літературі виховання, як правило, трактується як свідомий соціальний вплив на індивіда з метою підготовки його до виконання тієї чи іншої спільної ролі, вироблення у нього необхідних для цього якостей» [17].

У навчальній літературі для студентів вищих навчальних закладів виховання визначається як цілеспрямована змістовна професійна діяльність педагога, що сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входженню дитини в контекст сучасної культури, становленню його як суб'єкта та стратега власного життя, гідного Людини [11].

У ході дослідження ми з'ясували, що спроба визначити виховання як соціальне, цілеспрямоване створення умов (матеріальних, духовних, організаційних) для розвитку студентської молоді невіправдано розширює поняття, оскільки умови для розвитку не обов'язково включають у себе виникнення бажаних моральних якостей, що на них, як традиційно вважають, спрямована виховна робота, хоча про це говориться лише побічно: вплив на особистість та поведінку, тобто на соціально значимі особливості індивіда [4, 67–78].

У контексті нашого дослідження конструктивною є преамбула далекоглядного японського закону про освіту 1947 р., у якому наголошується, що «необхідно виховувати людей, які володіють особистою гідністю, які люблять правду і мир» [6].

З огляду на проблему виховання майбутнього фахівця, В. Бехтерев зазначав: «Якщо освіта спрямована на примноження людських знань і, отже, на збільшення ерудиції, то виховний процес розвиває розум людини, привчає її до синтезу і аналізу, слугує облагородженню душевних почуттів і зміцненню волі» [3].

Досліджуючи проблему, ми встановили, що кожен вищий навчальний заклад, визначаючи зміст роботи, ставить перед собою конкретні завдання, пов'язані з особистісним становленням студентської молоді:

- 1) підготовка фахівця нової генерації, творення особистості професіонала, який гармонійно поєднує професійну компетентність, духовність, якості, державного, громадського та культурного діяча;
- 2) формування вмінь оволодівати надбаннями сучасної національної та світової культури, мистецтва, науки; виробляти власні оригінальні підходи, форми, методи, прийоми організації виховної, навчальної та науково-дослідницької роботи; вміння аргументовано спростовувати теорії, ідеї, позиції, доводити власну думку;
- 3) розвиток самостійності, ініціативності, здатності компетентно вирішувати проблеми психологічного, пізнавального і практичного характеру в майбутній професійній діяльності;
- 4) формування комунікативних умінь і навичок, умінь конструктивно взаємодіяти з іншими людьми;
- 5) розвиток умінь самопізнання, самоаналізу, самовдосконалення.

Отже, основними напрямками виховної роботи у вищому навчальному закладі є: формування наукового світогляду; громадянське та патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне, трудове, фізичне виховання; екологічне виховання; професійно-педагогічне виховання.

Зрозуміло, що сьогоднішній випускник вищої школи має бути людиною вихованою: вміти поводитися, гідно триматися в суспільстві, мати гарні манери. Часто вважають, що старовинне слово «манера» означає образ чи спосіб дії, спосіб тримати себе в суспільстві, зовнішні форми поведінки. Однак, на нашу думку, таке припущення є хибним, адже без схвалення суспільством форм спілкування та поведінки, без поваги до оточення неможлива справжня інтелігентність, погіршується взаємодія, унеможлиблюється партнерство і співробітництво.

Учені зауважують, що внутрішня вихованість виявляється в оперті зовнішніх дій на міцний фундамент моральних переконань. Вихована людина має бути насамперед моральною. А тому навчання у вищій школі повинно мати не лише освітню орієнтацію, а й обов'язкову виховну спрямованість [20, 62–63].

В умовах розвитку сучасного суспільства виховання та виховну роботу зазвичай пов'язують із забезпеченням моральної (тобто схваленої суспільством) поведінки індивіда, із внутрішньою саморегуляцією утримання індивіда від соціальних несхвальних вчинків. Саме виховна робота покликана формувати в студентів високу культуру, гуманістичний і демократичний світогляд, високі моральні якості, виховувати їх громадянами – патріотами, інтелігентами, творчими й цілеспрямованими спеціалістами.

Аналіз науково-методичної педагогічної літератури свідчить, що в системі професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах має тривати процес реалізації вимог програми виховання всебічно розвиненої особистості. У виховній роботі зі студентською молоддю варто використовувати різні форми: безпосередню навчальну, виробничу діяльність, участь у громадських справах, поводження в побуті. Дбаючи про створення оптимальних умов для виховної роботи, не варто виносити завдання виховання за межі навчального процесу. Треба зважати на дієвість і впливовість великого спектра форм діяльності, які сприяють формуванню креативної особистості. Це навчальні заняття (лекції, семінари, практичні заняття), практична підготовка (різного роду навчальні, виробничі, професійні практики), наукові гуртки, творчі студії, екскурсії, походи, різноманітні форми і види суспільно корисної праці, волонтерська діяльність, студентське самоврядування.

Практика переконливо доводить, що всі студенти на добровільних засадах мають бути охоплені різними формами і видами діяльності поза межами суто навчальної роботи, з огляду на їхні індивідуальні потреби, які є джерелом формування мотивів діяльності особистості. Найбільш ефективними є інтерактивні технології виховної роботи.

У ході дослідження ми з'ясували, що організація виховної роботи зі студентською молоддю має бути системною і цілеспрямованою. Ще А. Макаренко писав: «Я під цілями виховання розумію програму людської особи, проблему людського характеру, причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів, і внутрішньої переконаності, і політичне виховання, і знання, геть усю картину людської особи; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особи, до якої ми повинні прагнути». Отже, у виховній роботі немає дрібниць. А. Макаренко наголошував: «Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди»; виховання відбувається на кожному квадратному метрі педагогічної території [10].

У контексті нашого дослідження йдеться про створення у вищому навчальному закладі сприятливого навчально-виховного середовища для успішної реалізації виховного процесу. Тому естетичне оформлення й утримання навчальних приміщень закладу, території, гуртожитків – це важливий засіб виховання загальнолюдської і професійної культури майбутніх фахівців.

У Законі про освіту України, Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI ст.)» наголошено, що реалізація виховних функцій здійснюється в системі навчально-виховної діяльності викладача. Важливе місце в цій системі посідає позааудиторна виховна діяльність, спрямована на всебічний і гармонійний розвиток особистості студента, що поєднує духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість [5].

Позааудиторна виховна робота у вищому навчальному закладі проводиться на основі студентського самоврядування, активності й самостійності студентів за умови керівної ролі студентського

активу та педагогічної допомоги викладачів. Позааудиторна робота стимулює формування особистості майбутнього фахівця в контексті професіоналізації всіх виховних впливів на студентів.

Особливу роль у процесі особистісного становлення студентської молоді відіграє особистість педагога. Ще К. Ушинський свого часу зазначав, що тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна виховати характер. Педагог своєю особистістю впливає на формування у студентів певних компонентів загальнолюдської і професійної культури. «У вихованні, – писав К.Ушинський, – все має базуватися на особі вихователя, тому що виховна сила виливається тільки із живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості у справі виховання» [16]. Партнерські відносини викладача і студентів, педагогічний такт і професійна культура викладача, культура спілкування педагогів зі студентами та колегами має бути зразком, школою для вихованців.

У вищому навчальному закладі виховна робота має здійснюватися за нових умов, з урахуванням фізичної, психічної зрілості особистості, а також її інтелектуального і духовного розвитку. Як зазначає, З. Курлянд, – особливе місце в організації виховного процесу вищої школи належить розв'язанню завдань професійного виховання, метою якого є формування у студентів поваги до обраної спеціальності, вироблення необхідних для неї рис, умінь і навичок, розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця. Виховна робота зі студентством – це процес творчий, зорієнтований на суспільні проблеми. В ідеальній перспективі вищі заклади освіти мають стати школою саморозвитку, самоуправління, самодисципліни, свідомої відповідальності, співробітництва й творчості викладача й студента [9, 346–349].

Проаналізувавши положення про навчально-виховну та організаційну роботу кураторів академічних груп, кураторів спеціальностей, ми з'ясували, що плани на рік, які складаються на кафедрах, факультетах, формують загальний річний план виховної роботи ВНЗ, що його затверджує ректор. Організаційно-методичне забезпечення та безпосереднє керівництво виховною роботою здійснює проректор (з гуманітарної освіти та виховання або навчально-виховної роботи). На засіданні кафедр, рад факультетів, вченої ради закладу вищої освіти періодично заслуховують та аналізують звіти про виконання та ефективність виховних заходів.

Для організації виховного процесу у вищих навчальних закладах створюється інфраструктура, до складу якої входять такі суб'єкти виховної роботи: професорсько-викладацький колектив; ректорат; проректор; заступник декана з питань організації виховної роботи; куратор студентської групи, студентська рада, студентська профспілка та ін.

Історично склалося, що реалізація виховної роботи в студентських групах здійснюється через інститут кураторів. Це управлінська ланка, яка взаємодіє з іншими в системі позааудиторної виховної роботи і забезпечує її організацію на рівні студентської академічної групи. Результатом діяльності куратора є набуття студентом соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і розвиток індивідуальних якостей особистості.

Для організації виховної роботи на зборах студентської групи обирається актив (зазвичай, це профорг, фізорг, культорганізатор). Ці виборні особи працюють разом зі старостою, призначеним розпорядженням декана. До активу повинні входити авторитетні студенти, які мають досвід громадської роботи та добру успішність, високі моральні якості. Перші колективні заходи, які проводяться в групі, дають можливість виявити дисциплінованих та працездатних, найбільш діяльних студентів, лідерів групи. Підбираючи актив групи разом із деканатом, куратор, на підставі власних спостережень пропонує кандидатури, враховуючи думку колективу групи [13, 36–39].

Головним завданням діяльності студентських об'єднань згідно з Положенням про організацію студентського самоврядування у вищих навчальних закладах є вдосконалення виховної роботи, спрямоване на сумлінне виховання духовності й культури студентів. Студентське самоврядування – це діяльність, за допомогою якої максимально виявляються і реалізуються творчі здібності студентів, формуються моральні якості, ініціатива, підвищується відповідальність кожного за результати своєї праці.

Результати дослідження переконливо свідчать, що важливим виховним чинником для студентської молоді є література, мистецтво, організоване дозвілля. Однак серйозне занепокоєння викликає зниження інтересу молоді до художньої літератури, театру, невміння організувати активне й змістов-

не дозволяв. Це, на нашу думку, пояснюється не тільки недостатнім розвитком естетичних потреб молоді, а й тим, що певною мірою зникає інфраструктура, яка створювалася в Україні десятиріччями. Музеї, картинні галереї, концертні зали і театри стали фінансово не доступними для більшості студентів. З огляду на це, актуальним видається створення належних умов для розвитку та задоволення культурних потреб студентів, що є на сьогодні надзвичайно важливим завданням адміністрації ВНЗ і органів студентського самоврядування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виховна робота зі студентами – справа творча, що потребує великої віддачі й відповідальності як із боку викладачів, усього педагогічного колективу вищої школи, так і від студентів. Мета виховної роботи – створити колектив у студентській групі, наслідком такої роботи є набуття молодою людиною соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і розвиток індивідуальних якостей особистості.

Виховна робота у вищому навчальному закладі має ґрунтуватись на принципах диференціації, активності, креативності, добровільності; поєднуватись з навчальним і науково-пошуковим процесами; інтегрувати різні форми та методи.

Результатом виховної роботи у вищій школі є партнерство викладачів та студентів, їхня взаємодія, успішність у навчанні, достатній рівень вихованості студентів. Під вихованістю ми розуміємо комплексну властивість особистості, яка характеризується насамперед наявністю і достатнім рівнем сформованості в неї суспільно значущих якостей. Вихованість студентської молоді виявляється постійно в повсякденній поведінці, у конкретних вчинках і справах. Будучи складною властивістю особистості, вихованість інтегрує загальну культуру поведінки людини. З огляду на це конструктивною для нашого дослідження є думка Ю. Мельника, що провідними положеннями нової української виховної системи вищого навчального закладу, що розвивається разом із впровадженням Болонського процесу, є пріоритет загальнолюдських цінностей, формування планетарного мислення особистості. Система виховної роботи спирається на національну ідею і водночас орієнтується на полікультурне виховання, яке лежить в основі сучасної концепції глобальної освіти.

Джерела та література

1. Аристотель. О душе / Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 1 / Аристотель. – М. : Мысль, 1975. – С. 369–448.
2. Бартків О. С. Система виховної роботи у педагогічному інституті / О. Бартків, О. Дурманенко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Пед. науки. – 2011. – № 17. – С. 36–40.
3. Бехтерев В. М. Избранные работы по социальной психологии / В. М. Бехтерев. – М. : Наука, 1994. – 400 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко ; [голов. ред. С. В. Головка]. – К. : Либідь, 1997. – 264 с.
5. Державна національна програма «Освіта» [Україна – XXI століття]. – К. : Райдуга, 1994.
6. Закон Японії № 67 від 17 квітня 1947 року [Про місцеве самоврядування] [Електронний ресурс] // Закони Японії. – Режим доступу : <http://law.e-gov.go.jp/htmldata/S22HO067.html>
7. Коберник І. Моральне виховання: традиції, проблеми, інновації / І. Коберник // Рідна шк. – 2002. – № 5. – С. 42–45.
8. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. Т. 1. Великая дидактика / Я. А. Коменский. – М. : Учпедгиз, 1955. – 319 с.
9. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
10. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Т. 1–8 / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983. – 1986.
11. Педагогіка : навч. посіб. / за ред. В. М. Галузьяка, М. І. Сметанського, В. І. Шахова. – Вінниця : [б. в.], 2001.
12. Подольська Є. А. Основні напрямки та принципи формування позитивних рис людини / Є. А. Подольська // Виховання у контексті соціальної адаптації студентства : у 2 ч. Ч. 1. – Х. : [б. в.], 2003. – С. 173–177.
13. Романова С. Роль куратора академічної групи у виховному процесі у вищих технічних закладах освіти / С. Романова // Рідна шк. – 2005. – № 6. – С. 36–39.
14. Соловей С. Удосконалення виховної системи вищого навчального закладу у світлі Болонського процесу / С. Соловей, В. Демчик // Рідна шк. – 2005. – № 6. – С. 3–9.
15. Словник основних понять курсу «Дитяча психологія». – К. : [б. в.], 2000.
16. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / К. Д. Ушинский ; под ред. А. И. Пискунова, Г. С. Костюка, Д. О. Лордкипанидзе, М. Ф. Шабаевой. – М. : Педагогика, 1974.

17. Харчев В. Г. Основы социологии / В. Г. Харчев. – М. : Логос, 2000. – 302 с.
18. Черкашина Т. В. Розвиток моральності як пріоритетний напрямок у формуванні взаємин (на прикладі ВНЗ I– II рівнів акредитації) / Т. В. Черкашина // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. : Пед. науки. – Черкаси, 2005. – Вип. 64. – С. 115–118.
19. Чибісова Н. Г. Формування культурної особистості – завдання сучасної освіти / Н. Г. Чибісова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 135–140.
20. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді / П. Щербань // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 62–67.

Дурманенко Оксана. Воспитательная работа в вузе: содержательный аспект. Воспитательный процесс в высшей школе является важным фактором профессионального становления будущего специалиста, поскольку трансформирует внешние воспитательные воздействия во внутренние, формируя соответственно мотивы, установки, ориентации личности. Поэтому актуальным является исследование организации воспитательной деятельности в вузе, ее органичного сочетания с учебным и научно-исследовательским процессами и определение специфики реализации в высшей школе.

Задачей работы является анализ содержательного аспекта организации воспитательной работы среди студенческой молодежи в вузе.

Воспитательная работа в высшей школе является сложным, многогранным процессом, в котором взаимодействуют на партнерских началах преподаватели и студенты. Эта работа основывается на принципах добро-вольности, креативности, активности, дифференциации.

Важную роль в организации эффективной воспитательной работы в высшей школе играют личность педагога, его профессиональное мастерство; интеграция учебной и внеаудиторной работы студентов; системность, целенаправленность и активность самих студентов; особая роль в воспитательной работе принадлежит куратору студенческой группы.

Ключевые слова: воспитание, личность, воспитательная работа, цель воспитательной работы, воспитательный процесс, воспитанность, высшее учебное заведение.

Durmanenko Oksana. Extracurricular Activities in High School: Semantic Aspect. Educational process in higher education is an important factor for future professional development specialist, because transforms external educational influence in internal, forming respectively motives, attitudes, orientations. Hence, the survey of the educational activities of the university, its organic combination of teaching and research processes determines the actuality of its implementation in higher school.

The objective of the work is to analyze the semantic aspect of educational work among students in higher school. Extracurricular activities in higher education is a complex and multifaceted process, which interact in partnership of teachers and students. This work is based on the principles of voluntariness, creativity, activity and differentiation. Personality of a teacher, his professionalism plays important role in organizing effective educational work in higher school, it involves integration of academic and extracurricular student work, consistency, dedication and activity of the students. Special role in educational work belongs to curator of a student group.

Key words: education, personality, educational work, the purpose of education, educational process, education, higher education institution.

Стаття надійшла до редколегії
08.02.2013 р.